

MAKATABGACHA YOSHDAGI BOLALAR BILAN LUG'AT ISHINI OLIB BORISHNING METODIK TIZIMINING QIYOSIY TAHLILI

Maxmudova Sevara Asatilla qizi

Qo'qon universiteti o'qituvchisi

dr.sevararana94@gmail.com

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
<p>Qabul qilindi: 24-dekabr 2024-yil Tasdiqlandi: 26-dekabr 2024-yil Jurnal soni: 13 Maqola raqami: 47 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v13i1.1057</p>	<p>Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali metod, usul va vositalari, hamda nutq o'stirish metodikasiga oid lug'at ishini tizimli amaliyotga tatbiqetish yo'llari aks etgan. Yurtimizdagi va xorijiy olimlarning maktabgacha yoshdagi bolalar muloqot idroki va nutqiy rivojlantiruvchi muhitni takimollashtirishga oid izlanishlari, shuningdek hozirgi kungacha mazkur muammoga oid adabiyotlarning qiyosiy aspektda tahlili berilgan.</p>
<p>KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS</p> <p>aloqa, vosita, fonetik ifodasi, grammatik qurilishi, amaliy tajriba, obyektiv dunyo, tavsif, faol lug'at, passiv lug'at, kontekst, psixologiya, tilshunoslik, fiziologiya, aqliy jarayon, aqliy qobiliyat, his-tuyg'u, xatti-harakat, leksikon, analizator, mushak – motor, kinestetik, antonym, til, muhit, madaniyat, element.</p>	

Kirish. Bolaning so'z boyligining sifati va miqdori asosan nutqning rivojlanish darajasini belgilaydi. Lug'atni shakllantirish va rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Ushbu mavzu o'nlab yillar davomida ko'plab tadqiqotlar mavzusi bo'lib kelgan va hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Hozirgi vaqtda bolalarning nutqini rivojlantirish darajasining yomonlashuvi, shu jumladan ularning lug'atining kamligi kuzatilmoqda. Bunday ayanchli vaziyatning sabablari turli bo'lishi mumkin. Jumladan: irsiy kasalliklar, bolalarni ilk yoshdan gadjetlardan tinimsiz foydalanish, televizor ekranida ko'p vaqt sarflashi, ota-onalarni befarqli va albatta pedagogik qarovsizlikdir.

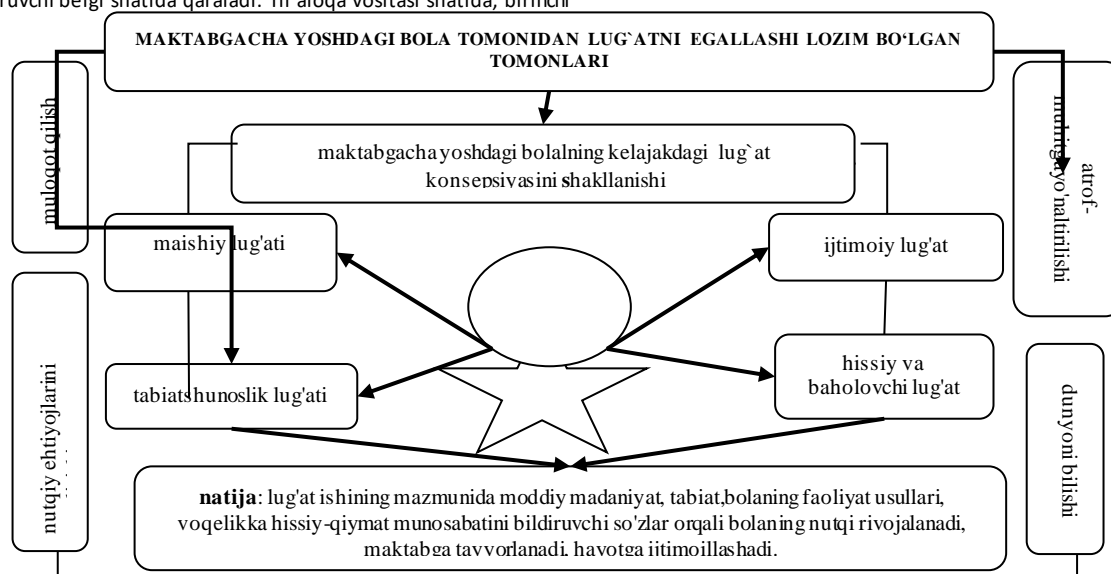
Odatda, lug'at ishi ilk va kichik maktabgacha yoshda eng intensiv ravishda olib boriladi va katta yosh guruhlarida davom etishi lozim.

Bolalar bilan lug'at ishini mohiyati va ahamiyatini, nutqni rivojlantirish bo'yicha ishlarning umumiy tizimidagi o'rni ochib berish uchun so'zning xususiyatlariga, uning til va nutqdagi rolga murojaat qilish maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda so'z bilish, fikrlash natijasini bildiruvchi belgi sifatida qaraladi. Til aloqa vositasi sifatida, birinchi

navbatda, so'z kognitiv tajribasidir. So'zlar aniq obyektlar, mavhum tushunchalar, his-tuyg'ular va munosabatlarni ifodalaydi. Tilshunolar so'zning fonetik ifodasi, grammatik qurilishi, ma'nosining mavjudligi va so'zning boshqa so'zlar bilan birlashtirish qobiliyati kabi majburiy xususiyatlarini ajratib ko'rsatishadi.

Har bir yosh bosqichida bolaning so'zning ma'nosini tushunishi ma'lum xususiyatlarga ega. Maktabgacha bolalik davrida bolaning so'zning ma'nosini anglashi uzoq yo'lni bosib o'tadi. Boshqalarning nutqini tushunish jarayonida ikki bosqich ajratiladi: birinchisi bolaning amaliy tajribasi (atrofdagi obyektiv dunyo bilan tanishish bosqichi) bilan bog'liq, ikkinchisi esa, uning til tajribasini aloqa jarayoniga kiritish bilan tavsiflanadi. Shuning uchun lug'atning shakllanishi bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liq bo'lishi kerak. Bir tomondan, nutqda ma'nojiyatidan eng mos so'zlarni tanlash, tilning so'z boyligini haqiqiy o'zlashtirish uchun sharoit yaratiladi, boshqa tomondan, so'z boyligining aniqligi va xilma – hilligi bog'lanishli nutqni rivojlantirishning eng muhim shartidir.

1-rasm. Maktabgacha yoshdagi bola tomonidan lug'atni egallashi lozim bo'lgan tomonlari.

Bolalar:

- **maishiy lug'ati**: tana qismlari, yuz nomlari; o'yinchoqlar, idishlar, mebellar, kiyim-kechaklar, hojatxona buyumlari, oziq-ovqat, binolarning nomlari;

- **tabiatshunoslik lug'ati**: jonsiz tabiat, o'simliklar, hayvonlar hodisalarining nomlari;

- **ijtimoiy lug'at**: ijtimoiy hayot hodisalarini bildiruvchi so'zlar (odamlar mehnati, Vatan, milliy bayramlar, armiya va boshqalar).;

- **hissiy va baholovchi lug'at**: his-tuyg'ular, tajribalar, his-tuyg'ularni bildiruvchi so'zlar (Jasur, halol, quvnoq);

- obyektlarni sifatli baholash (yaxshi, yomon, chiroyli);

- hissiy ahamiyati so'z yasovchi vositalar (kaptar, ovoz, sinonimlarning shakllanishi yordamida yaratilgan so'zlar);

- frazeologik birikmalar yordamida;

- leksik ma'noda o'zi belgilagan hodisalarni baholashni o'z ichiga olgan so'zlar (eskirgan-juda eski);

- vaqt, makon, miqdorni bildiruvchi lug'atni o'zlashtirishni o'rganadilar.

Adabiyotlar tahlili. mvzu bo'yicha yetakchi olimlarning ilmiy islarini taxlil qilish maqsadga muvofiq. V.V.Gerbovaning ¹

ta'kidlashicha, maktabgacha yoshdagi bolalarning lug'ati odamlar o'rtasidagi munosabatlarni aks ettiruvchi so'zlar bilan to'ldiriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning passiv va faol lug'ati so'zlar — obyektning qismlari va tafsilotlari nomlari, ularning fazilatlar va xususiyatlari (rangi, shakli, kattaligi, tuzilishi va boshqalar), shuningdek fazoviy va vaqtinchalik munosabatlarni tavsiflovchi tushunchalar tufayli boyitiladi.

A. M. Borodich² aytishicha, so'z-ma'lum tushunchani ifodalovchi asosiy leksik birlikdir. Har bir so'zda uning **ma'nosi, tovush tarkibi** (tovush qurilishini), **morfologik tuzilishi** ajratiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida lug'at ishlarini bajarishda so'zning ushbu uchta xususiyatini hisobga olish zarur.

F.R.Qodirova, R.M.Qodirovalar ³ ilmiy ishida bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. Lug'at ishidagi asosiy jihat — bu faqat bolalarga yangi so'zni tanishtirish emas, balki ularni faol nutqqa kiritish lozimligini aytishgan.

M.M. Alekseeva, V.I. Yashina⁴ Lug'at ishi-ona tilining so'z boyligini samarali rivojlantirishni ta'minlaydigan maqsadli pedagogik faoliyat ekanligini ta'kidlab, ilmiy ishlarida salmoqli bolalar lug'atini shakllantirish masalalarini yoritishgan.

Lug'at ishi usullari (M. M. Alekseyeva va V. I. Yashina bo'yicha)

Tanishtirish usuli	Bolalar lug'atiga yangi so'zlarni kiritish	Lug'atni mustahkamlash va faollashtirish
Atrof-muhit bilan bevosita tanishtirish va lug'atni boyitish:	Narsa-buyumlarni tomosha qilish va tadqiq qilish (barcha guruhlarda)	O'yinchoqlarni tomosha qilish (barcha yosh guruhlarda)
Atrof-muhit bilan bilvosita tanishish va lug'atni boyitish	Kattalar faoliyatini, hayvonlarni, o'simliklarni kuzatish (barcha guruhlarda)	Rasmlarni tomosha qilish (barcha guruhlarda)
	Maktabgacha ta'lim tashkiloti binolarini ko'zdan kechirish, maqsadli sayr (o'rta guruhdan)	Narsa-buyum va rasmlar bilan didaktik o'yinlar (barcha guruhlarda)
	Notanish (narsa-buyumlarni) rasmlarni ko'rsatish (katta guruhlar)	Og'zaki didaktik o'yinlar (o'rta yosh guruhlarda)
	O'qish va adabiy asarlari izohlab berish (barchasida guruhlar)	Leksik (lug'atli) vazifa-topshiriqlar (barcha guruhlarda, asosan katta yosh guruhlarda)
	Diafilmlar, kinofilmlar va videofilmlar namoyishi, teleko'rsatuvlarni tomosha qilish (barcha guruhlar)	Toposhmoqlar aytish va javobini topish (barcha guruhlarda)
		Bolalar bilan hikoya tuzish (o'rta va katta yosh guruh)

M. M. Alekseeva, V. I. Yashinalar tomonidan Maktabgacha yoshdagi bolalar lug'atining o'rtacha hajmi ma'lumotlarni sinovdan o'tkazishgan.

Yosh	1 yosh	1,5 yosh	2 yosh	3 yosh	4 yosh	5 yosh	5-6 yosh
ishlatilgan so'zlar o'rtacha miqdori	10-12	30-40	300-400	1200-1500	1900	2500	3500-4000

V.I. Loginova lug'at ishi tizimini quyidagicha ta'rif bergan⁵.

Lug'at ishi yo'nalishlari	Lug'at ishi
1. Narsa-buyumlar bilan birlamchi tanishuv.	1. Narsa-buyumni namoyish qilish; 2. Syujetli o'yin-mashqlar; 3. Didaktik o'yinlar;
2. Narsa-buyumlar xususiyati bilan tanishuv.	1. Narsa-buyumlarni ko'zdan kechirish (tomosha qilish). 2. Qarama-qarshi sifatlarni aniqlash va taqqolash. 3. Ikki materialning xossalari va sifatlarini taqqolash. 4. Bitta materialning xossalari va sifatlarining tavsifi.
3. Dastabki tushunchalarni shakllanishi.	1. Turlarning umumlashmalarini kiritish. 2. Umumiy umumlashmalarini kiritish. 3. Tasniflash mashqlari
4. Lug'atni mustahkamlash va faollashtirish.	1. Topishmoqlar javobini topish. 2. Topishmoqlar aytish. 3. Narsa-buyumlar, hodisalarning tavsifi

¹ В.В.Гербова. Развитие речи в детском саду. Средняя группа. — М.: Мозаика-Синтез, 2016. — 80 с.

² А. М. Бородич, "Методика развития речи детей", М., 1981 г.

³ F.R.Qodirova, R.M.Qodirova.

⁴ Алексеева М.М., Яшина В.И. Методика развития речи и обучение родному языку дошкольников. М., 1997. С. 89

⁵ Логинова, В.И. Формирование познавательной деятельности в процессе освоения системных знаний / В.И. Логинова // Формирование системных знаний и умений у детей дошкольного возраста: сб. науч. трудов. — Л., 1987.

Maktabgacha yoshdagi bolalik davrida turli yosh guruhlarida lug'at ishining mazmuni bir necha yo'nalishda murakkablashadi.

V. I. Loginova uchta yo'nalishni ko'rsatdi:

1. obyektlar va hodisalarning asta-sekin o'sib borayotgan doirasi bilan tanishish asosida lug'atni kengaytirish;
2. atrofdagi dunyo obyektlari va hodisalari to'g'risidagi bilimlarni chuqurlashtirish asosida so'zlarni o'zlashtirish;
3. obyektlarni muhim xususiyatlarga ko'ra ajratish va umumlashtirish asosida elementar tushunchalarni bildiruvchi so'zlarni kiritishni aniqladi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, maktabgacha ta'lim tashkilotida lug'at ishlari birinchi navbatda onomasiologik⁶ jihatdan amalga oshiriladi (obyektlarning nomlariga e'tibor qaratiladi-bu nima deyiladi?). Bundan tashqari, nutqning semantik tomoni, so'zning semantikasi, ya'ni semasiologik jihat (so'zning o'ziga e'tibor qaratiladi-bu so'z nimani anglatadi?). Bolalarda so'z nimani anglatishini o'rganish, birovning nutqida notanish so'zlarni payqashni o'rganish, so'zlarning uyg'unligida yo'nalishni rivojlantirish istagini rivojlantirish kerak.

Bolalarda lug'at hajmining individual farqlarini Sh. Buler quyidagi ma'lumotlarini keltirdi.

	1 yosh 2 oy	1 yosh 2 oy	2 yosh	2 yosh 2 oy	2 yosh 2 oy	3-4 yosh
Bolalar lug'atidagi so'zlarning maksimal miqdori	58	232	707	1225	1509	2346
Bolalar lug'atidagi so'zlarning minimal miqdori	3	4	27	45	171	596

Tadqiqot metodologiyasi. Psixologiya, tilshunoslik, fiziologiya ma'lumotlari turli yoshdagi bolalarni qiyinlashtiradigan so'zlar doirasini aniqlashga yordam beradi.

Lug'at ishlarni olib borishda quyidagi tamoillarga amal qilishadi:

- 1) so'z ustida ishlash bolalarni faol bilim faoliyati asosida tashqi dunyo bilan tanishtirishda amalga oshiriladi;
- 2) lug'atning shakllanishi aqliy jarayonlar va aqliy qobiliyatning rivojlanishi, bolalarning his-tuyg'ulari, munosabatlari va xatti-harakatlarini tarbiyalash bilan bir vaqtda sodir bo'ladi;
- 3) lug'at ishining barcha vazifalari birlikda hal qilinadi va muayyan ketma-ketlikda.

Lug'at ishining to'rtta asosiy vazifani ajratiladi:

Birinchi, lug'atni yangi so'zlar bilan boyitish, bolalar tomonidan ilgari noma'lum bo'lgan so'zlarni o'zlashtirish, shuningdek ularning leksikonida mavjud bo'lgan bir qator so'zlarning yangi ma'nolari. Lug'atni boyitish, birinchi navbatda, umumiy lug'at (obyektlar nomlari, belgilar va fazilatlar, harakatlar, jarayonlar va boshqalar) tufayli sodir bo'ladi.

Ikkinchi, lug'atni mustahkamlash va aniqlashtirish. Bu vazifa bolalarda so'z har doim ham mavzu g'oyasi bilan bog'liq emasligi bilan bog'liq. Ular ko'pincha obyektlarning aniq nomini bilishmaydi. Shu sababli, bu ma'lum bo'lgan so'zlarni tushunishni chuqurlashtirish,

ularni haqiqiy dunyo obyektlari bilan aniq bog'liqlik asosida aniq tarkib bilan to'ldirish, ularda ifodalangan umumlashtirishni yanada o'zlashtirish, umumiy so'zlardan foydalanish qobiliyatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Uchinchidan, lug'atni faollashtirish. Bolalar tomonidan o'rganiladigan so'zlar ikki toifaga bo'linadi: passiv lug'at (bola tushunadigan, ma'lum g'oyalar bilan bog'laydigan, lekin ishlatmaydigan so'zlar) va faol lug'at (bola nafaqat tushunadigan, balki faol, ongli ravishda har qanday holatda nutqda ishlatadigan so'zlar). Bolalar bilan ishlashda yangi so'z faol lug'atga kiritilishi muhimdir. Bu faqat nutqda ular tomonidan mustahkamlangan va takrorlangan taqdirdagina sodir bo'ladi. Bola nafaqat tarbiyachining nutqini eshitishi, balki uni ko'p marta takrorlashi kerak, chunki idrok etishda asosan faqat eshitish analizatori, nutqda esa, mushak – motor va kinestetik analizatorlar ishtirok etadi.

Yangi so'z lug'atga boshqa so'zlar bilan birgalikda kiritilishi kerak, shunda bolalar ularni to'g'ri holatlarda ishlatishga odatlanib qolishadi. Masalan, bolalar K. Chukovskiyning misralarini bemalol aytadilar: "yashasin xushbo'y sovun!"- ammo kamdan-kam uchraydigan bola atirgulni hidlab: "qanday xushbo'y gul" yoki bekamu shlyapaga tegib: "qanday bekamu shlyapa!" "Birinchi holda, u gulning hidi yaxshi ekanligini, ikkinchisida – shlyapa yumshoq ekanligini aytadi.

Bolalar lug'atining xususiyatlari va lug'at ishining vazifalari

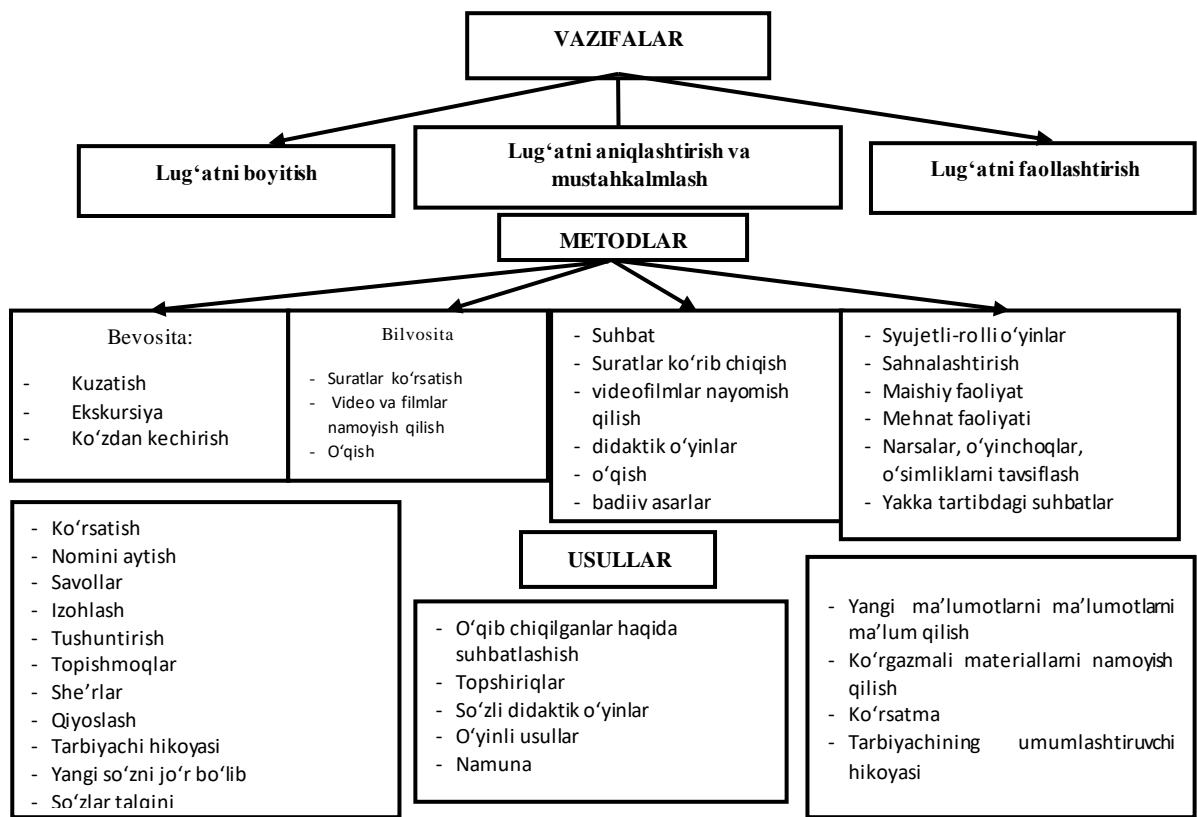
Bolalar lug'atining xususiyatlari	Lug'at ishining vazifalari
1. Lug'at hajmini yetarli emasligi	1. Bolalar lug'atini boyitish (mazmunli muloqot uchun zarur bo'lgan ыш nutqning turli qismlaridan so'zlarning miqdoriy to'planishini ta'minlash)
2. Maktabgacha yoshdagi bolalar lug'ati so'z turkumining barcha qismlarini o'z ichiga oladi, ammo unda otlar va fe'llar so'z turkumlari ustunlik qiladi	
3. So'zlarning ma'nosi, semantik mazmunini bosqichma-bosqich o'zlashtirish	2. So'zning semantik tomonini o'zlashtirishga ko'maklashish (so'zning ma'nosini ularning harakat qismlari bilan aniq bog'liqlik asosida o'zlashtirish; umumlashtiruvchini o'zlashtirish so'zlarning ma'nolari; so'zlarning majoziy ma'nosini o'zlashtirish).
4. So'zlarni talaffuz qilishda fonetik va grammatik xatolarning mavjudligi	3. Lug'atni faollashtirish (so'zlarni aloqa amaliyotiga kiritish, ularni muayyan sharoitlarda ishlatish qobiliyatini shakllantirish)
5. Passiv lug'atning faol lug'atdan ustunligi	
6. adabiy lug'atning bolalar lug'atida mavjudligi	4. Bolalar nutqidan adabiy bo'lmagan so'zlarni bartaraf qilish

Antonimlarning qarama-qarshiligi va ma'noga yaqin so'zlarni taqqoslash asosida so'zlarning ma'nosini aniqlashtirishga, shuningdek so'z ma'nolarining soylarini o'zlashtirishga, lug'atning

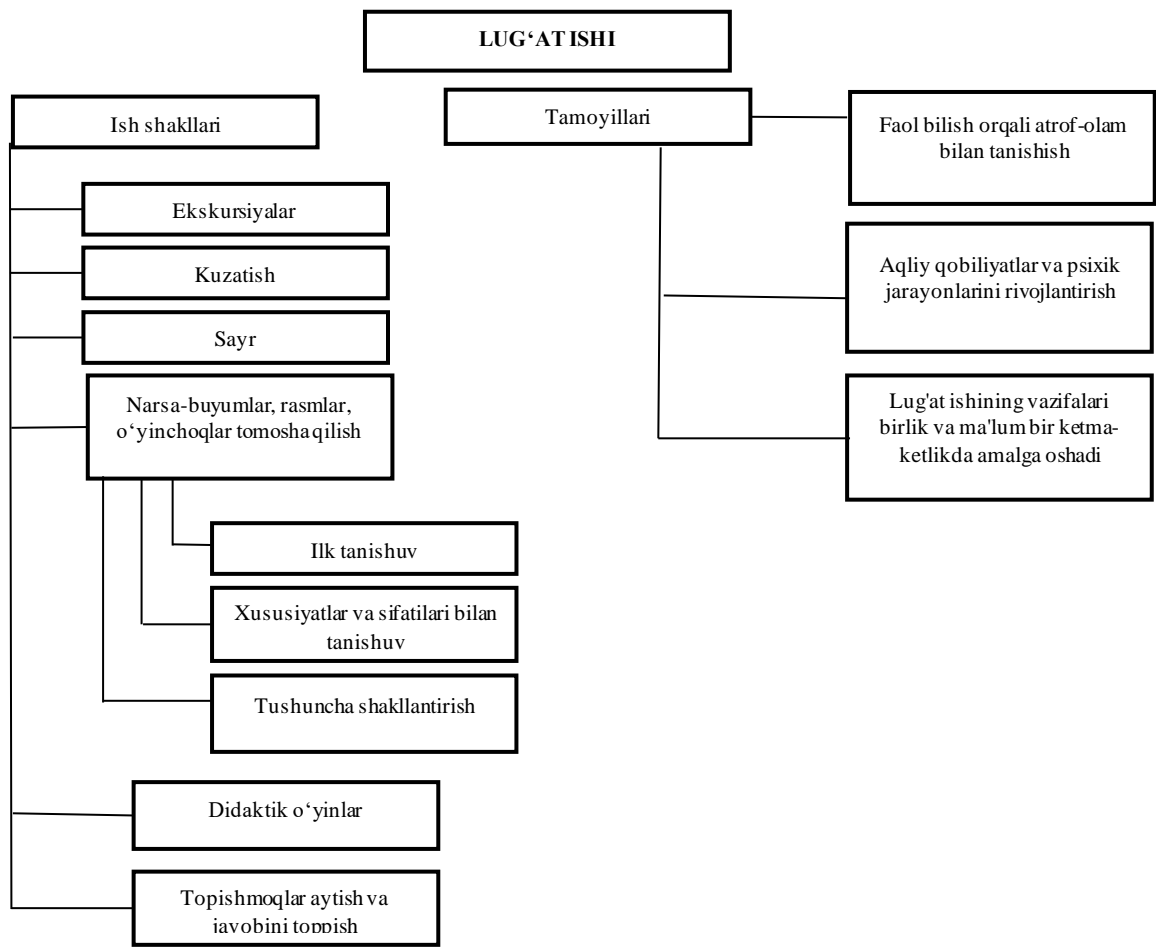
moslashuvchanligini rivojlantirishga, izchil nutqda, nutq amaliyotida so'zlardan foydalanishga e'tibor qaratish lozim.

⁶ izoh: Onomasiologik jihat onomasiologik yondashuv so'z boyligini har qanday tushunchalarni so'z bilan nomlash usullari nuqtai nazaridan tavsiflashni o'z ichiga oladi.

Leksikaga eng to'liq onomasiologik yondashuv til fanining maxsus bo'limida-so'z shakllanishida namoyon bo'ladi.

Toʻrtinchidan, bolalar nutqidan adabiy boʻlmagan soʻzlarni yoʻq qilish (dialekt, mahalliy, jargon). Bu, ayniqsa, bolalar noqulay til muhitida boʻlganda juda muhimdir.

Yuqorida muhokama qilingan barcha vazifalar o'zaro bog'liq va amaliy darajada, tegishli terminologiyadan foydalanmasdan hal qilinadi.

Maktabgacha yoshdagi lug'at ishining mazmuni, birinchi navbatda, bola tomonidan mansub madaniyat elementlarini – moddiy, intellektual, ijtimoiy-normativni anglatuvchi lug'at shakllanganligi bilan belgilanadi.

Ijtimoiy tajribani o'zlashtirish bolaning butun hayoti jarayonida sodir bo'ladi. Shuning uchun lug'at ishi maktabgacha ta'lim tashkilotining barcha tarbiyaviy ishlari bilan bog'liq. Uning mazmuni bolalarni rivojlantirish va tarbiyalashning umumiy dasturini tahlil qilish asosida aniqlanadi: bu bola muloqot qilishi, ehtiyojlarini qondirishi, atrof-muhitga yo'naltirilishi, dunyoni bilishi, turli xil faoliyat turlarini rivojlantirish va takomillashtirish uchun zarur bo'lgan lug'at. Shu nuqtai nazardan, lug'at ishining mazmunida moddiy madaniyat, tabiat, inson, uning faoliyati, faoliyat usullari, voqelikka hissiy-qiyamat munosabatini bildiruvchi so'zlar ajralib turadi.

Predmetlar dunyosi bilan tanishish va lug'atni rivojlantirishda obyektlar bilan dastlabki tanishish (kichik va o'rta maktabgacha yoshda) bolalarning mavzular haqidagi bilimlarini chuqurlashtirish bo'yicha mashg'ulotlar o'tkaziladi.

1 qism. Bolalar oldida o'quv vazifasini belgilash (o'yin vositachiligida)

2 qism. Obyektning namoyishi, uning tuzilishi ajratilgan, qiymat bilan bog'liq.

3 qism. barcha bolalar tomonidan obyektlarni tanlash. Yangi bilimlarni mustahkamlash;

Obyektlarning xususiyatlari va fazilatlarini bilan tanishish (o'rta, katta, tayyorlov guruhlarini):

4 qism. Muayyan faoliyat sharoitida obyektning sifati ajratiladi;

5 qism. Bolalar tomonidan yangi tanlangan belgilarga mos keladigan tekshiruv harakatlarini rivojlantirish, ma'lum bo'lganlarni birlashtirish tashkil etiladi.

6 qism. atrof-dagi narsalarda yangi sifatni ta'kidlashda mashq qilinadi.

Ushbu turdagi mashg'ulotlarning murakkabligi ajralib turadigan fazilatlar va xususiyatlar to'plamining sevimli mashg'ulotlariga to'g'ri keladi. Bunday mashg'ulotlar bolalarning nutqiga nutqning turli qismlarini o'z ichiga olgan juda keng va xilma-xil so'z birikmalarini otlar, fe'llar, sifatlar kiritishga imkon beradi.

Sifatlar: sezgi organlari tomonidan yaxlit obyektning buzmasdan qabul qilinadigan obyektning xususiyatlarini nomlang (silliq, sovuq);

Xususiyatlar-bu obyektning yaxlitligini buzish natijasida ajralib chiqadigan obyektning xususiyatlari: urish, yirtish, bardoshli va boshqalar

Tur tushunchalarini shakllantirish (hayotning 4 yilidagi bolalar bilan amalga oshiriladi). Mashg'ulotlar jarayonida quyidagilar hisobga olinadi:

1. mashg'ulot korgazma materialga asoslangan bo'lishi. Obyektlar to'plamida bir xil turdagi narsalar bo'lishi kerak, ular belgilar bilan farq qiladi va shunga o'xshash turdagi narsalar, masalan: kubiklar rangi, shakli, kattaligi va boshqalar bo'yicha farq qiladi;

2. bola o'xshashlar guruhidan obyektning tanlash zarurati oldiga qo'yiladi. U o'z qarorlarini rag'batlantirishi, tanlov uchun asos bo'lgan belgini ta'kidlashi kerak;

3. tanlov zarurati bolaga tushunarli bo'lishi kerak. Shu munosabat bilan tanlov vazifasi bola uchun qiziqarli faoliyatga (o'yin) kiritilgan.

Umumiy tushunchalarni shakllantirish (hayotning 5-yilidan boshlab):

1 qism. Bolalarga ma'lum bo'lgan narsalarning barcha belgilari ajralib turadi.

2 qism. Xususiyatlarni umumlashtirish uchun otlarni otlardan ajratib olib, obyektlar guruhini ot xususiyatlari bo'yicha umumlashtirish, ushbu guruh uchun so'zni kiritish.

3 qism. Ot xususiyatlarini hisobga olgan holda kontseptsiya ostidagi obyektlar turlarining xatti-harakatlarida bolalarni mashq qilish

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Алексеева М.М., Яшина В.И. Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста [Текст]: Учеб. пособие для студ. высш. и сред. учеб. заведений / Сост. – М.: Академия, 2000.

(obyektlar to'plami ushbu kontseptsiyaga kiritilgan boshqa turlar va boshqa tushunchalarga kiritilgan turlar bilan to'ldiriladi).

Tushunchalar bo'yicha keyingi ishlar chiziq va differentsiatsiya bo'yicha amalga oshiriladi. "Transport" tushunchasi farqlanadi va shu asosda yangi so'zlar kiritiladi: "transport-havo transport, suv transport, yer usti transport; idishlar - choy, ovqat xonasi, oshxonasi va boshqalar.

Mashg'ulotning tuzilishi:

1 qism. ilgari shakllangan "transport" tushunchasini birlashtirish;

2 qism. transport turlari tushunchasi shakllantirish;

3 qism. yangi tushuncha mustahkamlandi.

Tadqiqot natijalari. Maktabgacha ta'lim tashkilotida lug'at ishi nutqning leksik asosini yaratishga qaratilgan va bolalarning nutqini rivojlantirish bo'yicha ishlarning umumiy tizimida muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, bu bolaning umumiy rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega. Lug'atni o'zlashtirish aqliy rivojlanishning muhim shartidir, chunki ontogenezdagi bolaga berilgan tarixiy tajribaning mazmuni umumlashtiriladi va nutq shaklida va birinchi navbatda so'zlarning ma'nolarida aks etadi. Lug'atni o'zlashtirish g'oyalarni to'plash va aniqlashtirish, tushunchalarni shakllantirish, fikrlashning mazmunli tomonini rivojlantirish muammosini hal qiladi. Shu bilan birga, fikrlashning operatsion tomoni rivojlanadi, chunki leksik ma'noni o'zlashtirish tahlil, sintez, umumlashtirish operatsiyalari asosida amalga oshiriladi. Lug'atning qashshoqligi to'liq muloqotga va shuning uchun bolaning umumiy rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Aksincha, lug'atning boyligi yaxshi rivojlangan nutqning belgisi va aqliy rivojlanishning yuqori darajasining ko'rsatkichidir. Lug'atni o'z vaqtida ishlab chiqish maktabga tayyorgarlikning muhim omillaridan biridir. Yetarli so'z boyligiga ega bo'lmagan bolalar o'z fikrlarini ifodalash uchun mos so'zlarni topmasdan o'rganishda katta qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishi, bolaning boshqa odamlarning hissiy holatini tushunishi, shuningdek, hissiyotlarning og'zaki belgilarini, hissiy holatlarni va ularning tashqi ifodasini o'zlashtirish darajasiga bog'liq. Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi lug'at ishining o'ziga xos xususiyati shundaki, u bolalar bilan barcha tarbiyaviy ishlar bilan bog'liq. So'z boyligini boyitish tashqi dunyo bilan tanishish jarayonida, bolalar faoliyatining barcha turlarida, kundalik hayotda, muloqotda sodir bo'ladi. So'z ustida ishlash bolaning g'oyalarini aniqlaydi, uning his-tuyg'ularini chuqurlashtiradi, ijtimoiy tajribani tashkil qiladi. Bularning barchasi maktabgacha yoshda alohida ahamiyatga ega, chunki bu yerda fikrlash va nutqni rivojlantirish asoslari qo'yiladi, ijtimoiy aloqalar shakllanadi, shaxsiyat shakllanadi.

Bolalarning faol lug'atida nafaqat obyektlarning nomlari, balki harakatlar, holatlar, belgilar (rang, shakl, o'lcham, ta'm), xususiyatlar va fazilatlar nomlari ham bo'lishi kerak; turlarni (individual obyektning nomlari), umumiy (mevalar, idishlar, o'yinchoqlar, transport va boshqalar) va mavhum umumlashtirilgan tushunchalarni ifodalovchi so'zlar (yaxshilik, yomonlik, go'zallik va boshqalar) kiritiladi.

Bunday so'zlarni o'zlashtirish obyektlar va hodisalarning muhim xususiyatlarini aks ettiruvchi kontseptual xarakterdagi bilimlarni shakllantirishga asoslanishi kerak.

Bolalar nafaqat so'zlarni ma'no bilan bog'lashni, balki ularni tushuntirishni, so'zlar va iboralarni talqin qilishni o'rganadilar.

Xulosa. Shunday qilib, lug'atning o'ziga xos hajmi bolalarni atrof-muhit, jismoniy tarbiya, ekologik va musiqiy ta'lim, vizual faoliyat, matematik rivojlanish, o'yinlar va o'yin-kulgilar, kitob madaniyati bilan tanishish va boshqalar bilan tanishtirish dasturini tahlil qilish asosida aniqlanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotining asosiy umumiy ta'lim dasturlarida lug'at hajmi to'g'risida ko'rsatmalar berilmagan, faqat ba'zi so'zlar misol sifatida keltirilgan.

Shunday qilib, bolalar tomonidan o'zlashtirilishi kerak bo'lgan ma'lum bir lug'atning yo'qligi lug'at ishining epizodik va o'z-o'zidan paydo bo'lishiga, uni rejalashtirish va amalga oshirishga olib keladi. Amaliyot ehtiyojlarini inobatga olgan holda, bir qator tadqiqotlar turli yoshdagi bolalar uchun taxminiy minimal lug'atlarni yaratishga harakat qiladi.

2. Алексеева, М.М. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников [Текст]: учебное пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / М.М. Алексеева, В.И. Яшина. – М.: Академия, 2000.

3. Арушанова, А.Г. Истоки диалога. 5-7 лет [Текст]: книга для воспитателей / А.Г. Арушанова, Н.В. Дурова, Р.А. Иванкова, Е.С. Рычагова; Под ред. А.Г. Арушановой. – М.: Мозаика-Синтез, 2004.
4. Бородич, А.М. Методика развития речи детей [Текст]: учебное пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Дошкольная педагогика и психология»/А.М. Бородич. – 2-е изд. - М: Просвещение, 1981.
5. Гербова, В.В. Приобщение детей к художественной литературе [Текст]: программаи методические рекомендации / В.В. Гербова. – М.: Мозаика-Синтез, 2005.
6. Махмудова О.А. Bolalar nutqini o'stirish. O'quv metodik majmua. TDPU, 2020.
7. Muminova L., Maxmudova O., Karimova Sh. "Nutqni tekshirish va rivojlantirish bo'yicha logopedik albom". Metodik qo'llanma Defektologlar uchun metodik qo'llanma. NISO NASHRIYOT VA MATBAA UYI. – T.:2023 y.111b.
8. Nizмова Sh.Sh. Nutq o'stirish nazariyasi va texnologiyalari. O'quv qo'llanma. Fan ta'lim, Buxoro 2022.
9. Qodirova F. R., D. M. Maxmudova, O. A. Maxmudova, Xo'jamatova X. M. "Til va nutq" rivojlantirish markazidagi ta'lim faoliyatni rejalashtirish. Pedagoglar uchun o'quv qo'llanma. Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", /T.: 2023.
10. S.A.Maxmudova, Qambarova, Y. (2024). Neyrogimnastikaning maktabgacha yohdagi bolalar rivojlanishiga ta'siri, o'rni va ahamiyati. University Research Base, 112–115. Retrieved from <https://scholar.kokanduni.uz/index.php/rb/article/view/478>
11. Қодиров, В. , Махмудова, О. . (2022). Пластик материаллар ёрдамида дидактик ашёлар тайёрлаш методикасига оид тажрибалар. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 2(3), 116–123. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/1234>